

Svenska Örtasällskapet

Kungsljus *Verbascum thapsus*

Familjen Lejongapsväxter (*Scrophulariaceae*)

Verbascum är en stor och artrik släkt, ca 360 arter, nedan nämns några av dem. I denna artikel kommer främst kungsljus (*Verbascum thapsus*) att tas upp men - eftersom vi detta år har fått frön av läkekungsljus till vår frölista - så kommer läkekungsljuset att få en särskild uppmärksamhet i slutet av artikeln.

Kungsljus (*Verbascum thapsus*) kallas också vanligt kungsljus. På norska heter den filtkongsljus, på danska filtbladet kongelys, på finska ukontulikukka, på engelska great mullein eller aaron's rod och på tyska Kleinblütige Köningskerze.

Etymologi

Verbascum är enligt Anemette Olesen möjligen avlett av det latinska ordet *barba*, som betyder skägg och syftar på de ludna bladen. Artnamnet *thapsus* kommer av grekiskans *thapsis* eller *thapsos*, namnet användes först av Theophrastos (300 f.Kr.) om en växt från Thapsos, Sicilien (Lid 1985). Det svenska namnet kungsljus kommer av att man förr lär ha doppat örten i beck eller tjära och använt den som fackla eller tjärbloss.

Beskrivning

Kungsljus är en högväxt (80-200cm hög), tvåårig ört som första året bara bildar en bladrosett av stora filludna blad, men andra året skjuter upp en lång stjälk med kortskaftade gula blommor samlade i en axlik ställning. Stjälken är rak, styv och oftast ogrenad, har vit märe. Bladen är

brett lansettformade och grunt naggade, filtulliga på båda sidorna och stjälkbladen är nedlöpande. Kungsljus blommor i juli-augusti. Blommorna är gula, fatlika och omkring två centimeter breda och slår ut nerifrån. Stiftet har kulformat märke och av de fem ståndarna har de övre tre ljushåriga ståndarsträngar, medan de två nedre har kala strängar och snett infästa ståndarknappar. Fodret är hårigt och femtandat. Kronan platt, femtalig, faller snart av. Fröet är litet (ett gram innehåller ca 10.000 frön), brunt, fasetterat och lätt giftigt. Många i en kapsel. Torkade blommor doftar honung och har kvar sin lysande gula färg.

Utbredning

Kungsljus är vanlig i nästan hela landet utom i fjälltrakterna. Den växer på torra, sandiga eller grusiga marker. Första fynduppgift publicerades på 1600-talet, men arten är känd sedan medeltiden (Nordstedt 1920). Den stammar från Medelhavsområdet och Turkiet, varifrån munkarna förde den till klosterträdgårdarna. Som medicinalväxt odlas den framför allt i Egypten, Bulgarien, Tjeckien och Slovakien.

Det finns många vildväxande arter av kungsljus och korsningar mellan dem uppkommer lätt. Från medicinsk synpunkt är det betydelselöst eftersom deras egenskaper i stor utsträckning är desamma. De vanligaste i Sverige är vanligt kungsljus (*V. thapsus*) och mörkt kungsljus (*V. nigrum*). Se nedan. Kungsljus och ölandskungsljus är inhemska i Sverige.

Svenska Örtasällskapet

Odling

Vill ha soligt, inte för blåsigt läge och grusig, kalkrik, vältränerad jord. För förökning - så frö på våren eller sommaren. Så 3-5 frön i varje kruka eller plugg och täck inte fröna med jord eller annat. Fröna grov inom loppet av en vecka och plantorna är vanligtvis klara för utplantering efter fem veckor. Minst en meters radavstånd. I utsatta lägen och på fuktig mark behöver plantan stöd. Övervintring brukar inte vara något problem i nordiska förhållanden. Odla inte inomhus. För att skörda - samla nyutslagna blommor, ta blad första året. Ta bort det gröna från blommorna och torka dem sakta i rumstemperatur. Torka bladen.

Innehållsämnen

Blommorna innehåller ämnen som är mjukgörande, lenande, slemlösande och upphostningsbefrämjande. Aucubin har bakteriedödande effekt. Blommorna är rika på nektar. Färgämnen av karotentyp (alfacroceten) och flavonoidtyp (hesperosid och verbascosid). Slem, flavonoider, saponiner, aucubosid (iridoidglykosid).

Användning

Medicinhistoriskt intressanta användningar är bland annat att medvetlösa personer kunde återfå medvetandet om de inandades röken från brinnande blad av kungsljus. Ett avkok av blommorna användes att tvätta kroppen med. Enligt Henrik Smid är saften bra att smörja in i ansiktet ”fordi de bortjager de rynker, som er udi panden på gamle piger”. Henrik Harpesteng föreslår kungsljus för att rensa onda vätskor. Plantan kan användas i kärleksamuletter. Andra upplysningar som kanske också skall tas med en nypa salt är att man har lagt de unga bladen i skorna för att undgå förfrysningar eller i sadeln på hästar för att slippa ömma rumpor. De gula blommorna kan krossas

och gnidas in i grått hår så får man sitt gylene hår tillbaka.

Sedan antiken har blommorna använts mot hosta, halskatarr, mag-tarmkatarr, eksem samt som sårmedel. Växten verkar fastare förankrad i folktron än som medicinalväxt under medeltiden. Hildegard av Bingen rekommenderade kungsljus mot heshet och bröstsmärtor och prisade den framför allt som stimulerande medel: om man åt kungsljus tillsammans med kött, fisk eller kyckling stärkte och fröjdade man hjärtat. Under första världskriget fick den en renessans som bedövningsmedel. Utvärtes har kungsljus i folkmedicinen använts t ex vid behandling av brännskador, frostknölar, bensår och klåda. Vetenskapligt erkänd är användningen av kungsljusblommor vid katarrer i de övre luftvägarna. Flavonoiderna är mildt urindrivande och det gör att de kan användas vid reumatiska besvär.

Av kungsljusblommor, som förr var officinella, bereder man te mot luftvägskatarr, hosta och förkylning. Låt dra tills vattnet blir gult. Innan man dricker detta te bör man filtrera det för att avlägsna det ludd som sitter inte bara på bladen utan också på blommorna - det kan annars framkalla retningar i halsen och matsmältningskanalen.

Bladen används i homeopatiska läkemedel mot migrän och örsprång. I alternativmedicinen används extrakt som badtillsats vid kliande hudsjukdomar.

De torkade bladen röktes som tobak samt användes vid behandling av lung-sot. Torkade blommor ger färg åt potpurrier. Blommorna ger smak åt likörer.

Lägg ut hela plantan mot råttor och möss där de finns, mot rådjur i trädgården. Lud-det på stjälk och blad skyddar plantan från

Svenska Örtasällskapet

vätskeförlust, ohyra och betande djur, eftersom det irriterar djurens slemhinnor.

Som skönhetsmedel kan avkok av blommorna i creme eller ångbad vara lenande för huden. Ljust hår blir ljusare av starkt avkok av blommorna.

Det kanske ligger något i det som skrevs ovan om förfrysningar. Oljan som pressats ur fröna har använts för att lindra förfrysningar och sprucken hud.

Kungsljusblommor, *Flores Verbascum*, fanns med i apotekens sortiment från 1700-talet fram till slutet av 1800-talet. Fortfarande finns naturmedel som innehåller kungsljusextrakt för behandling av hosta.

Med undantag av blommorna innehåller kungsljuset saponiner (såpämne). Detta har man utnyttjat vid fiske, särskilt i Central-europa. Saponinerna minskar ytspänningen, varvid fiskarna uppges bli som bedövade och lättare att fånga. ”Örten och fröen stöte och med mjölk formerade till små degklimpar kastade i sjön, bringar fiskar i dwala, att de upvända buken, och tagas med händerna” skrev Hoffberg 1792.

Hela den torkade växten doppades förr i tjära och användes som fackla. Enligt Henriksson nyttjades de torkade bladen på vissa orter som fnöske att tända med. I Dalsland och Värmland kallades sådana blad tynner. Det hände också att man använde bladens ulliga fjun till att göra ljusvekar av.

Henriksson berättar att ett kungsljus som oväntat växte upp på en grav, i forna tider sågs som ett tecken på att ”den dödes själ ännu befann sig i skärselden och att man därför borde företaga en vällfärd för henne.”.

Kungsljuset är Blekinges landskapsblomma.

Läkekungsljus *Verbascum phlomoides*

Synonym: storkungsljus

norska: Hjertekongsljus, danska: Hjertebladet Kongelys, finska: Rohtotulikukka, engelska: Orange Mullein, tyska: Windblumen-Königskerze

Etymologi

Artnamnet *phlomoides* kommer av det vetenskapliga namnet på släktet lejonsvansar, *Phlomis*, samt latinets *-oides* (liknande) och betyder ’lik *Phlomis*’, vilket syftar på behåringen och de gula blommorna.

Beskrivning

Läkekungsljus är en storväxt, tvåårig ört. Stjälken är ullig och trind, utan nedlöpande lister och kan bli omkring en meter hög. Bladen är vitludna på båda sidorna, de nedre omkring tre decimeter långa, elliptiska och kortskaftade. Stjälkbladen är mindre och spetsigt hjärtlika med nästan stjälkfattande bas som ej är nedlöpande. Läkekungsljus blommar i juli-augusti med gula blommor som sitter i en ogrenad eller fågrenig blomställning. Kronan är stor, tre till fem centimeter bred. Ståndarna har tre vitludna och två kala strängar, ståndarknapparna är fyra till fem millimeter långa, de nedre är osymmetriskt infästade.

Utbredning

Läkekungsljus förekommer sällsynt i Syd-sverige. Arten hör ursprungligen hemma i sydöstra Europa, men är naturaliserad i Sverige och uppträder ofta tillfälligt på kulturmark, i vägkanter, tomter och vid bebyggelse.

Svenska Örtasällskapet

Innehåll

Ungefär 3% slem (mucilage), 10-11% socker, saponiner, karotenoider och flavonoider som hesperidin och verbascoside.

Användning

Man använder främst de gula blommorna och skördar blommorna ofta, eftersom varje blomma bara står en dag. Skördetid juli till augusti. Skörda när det är torrt och solrikt. De kan soltorkas eller läggas i torkskåp.

Nedan följer exempel på andra arter och sorter:

Mörkt kungsljus (*V. nigrum*) är två-till flerårigt och kan bli upp till en meter hög. Stjälken är kantig. Bladen är gleshåriga och mörkt gröna på ovansidan, undersidan är blekare grön och tätare hårig, de nedre bladen är skaftade och har hjärtlik bladbas. Mörkt kungsljus blommar från juli till september med gula blommor som sitter i en axlik, oftast ogrenad blomställning. Kronan är upp till två centimeter bred och ståndarsträngarna är oftast violetthåriga med symmetriskt infästa ståndarknappar.

Grenigt kungsljus (*V. lychnitis*) kännetecknas av sin rikt greniga blomställning, de skaftade bladen som är gröna på ovansidan, samt att alla ståndarsträngar är vituliga. Blommar i juli-augusti med vita eller gula blommor.

Franskt kungsljus (*V. chaixii*) blir 90-100 cm. Mellangröna, gråhåriga, 5-20 cm långa blad. Fatlika, ljusgula blommor med lila ståndarhår i 30-40 cm långa ax.

Den storblommiga arten **ölandskungsljus** (*V. densiflorum*) har breda och spetsigt äggrunda blad med nedlöpande bladbas. Den är sällsynt och förekommer regelbundet endast på Öland och i Skåne, men kan

påträffas tillfälligt annorstädes i Sydsverige.

Arten **praktkungsljus** (*V. speciosum*) urskiljs genom välutvecklad rosett av stora tungformade blad, samt blommor med symmetriskt infästa ståndarknappar.

Nya intressanta kungsljus enligt Marie och Björn Hanssons bok "Perenner":

'Cherry Helen' har körsbärsfärgade blommor och blir ca 100 cm.

'Gainsborough' är svavelgul med grågrönt bladverk och blir ca 130 cm.

'Helen Johnson' har aprikosrosa blommor och är kortlivad, blir ca 70 cm.

'Jackie' är rosaaprikos med mörkgröna blad, också kortlivad och blir ca 50 cm.

'Jackie in pink' är inte överraskande rosa och har gröna blad och är kortlivad, 40 cm.

'Jolly Eyes' är vitblommande, 60 cm hög.

'Royal Highland' är aprikosgul och blir ca 100 cm.

'Soutern charm' är ljusrosa till lavendel och blir ca 90 cm.

'Summer sorbet', rödviolet och blir ca 100 cm.

Sist men inte minst 'White Domino' som är vitblommande.

Varning

Alla delar utom blomman är lätt giftiga och bör inte tas i stora doser.

"Det växer två kungsljus borta i gräsbacken. Mitt i den brantaste brinken stå de med blommorna som gula fönstergluggar i de gråluddgröna tornspirorna, och bladen nedtill som yva sig åt alla håll är stora och sämskmjuka som nya filtsulor."

Svenska Örtasällskapet

Ur *Högresta örter* av Harry Martinson
(Det enkla och det svåra, 1939)

Lisbeth Flising

Källor:

Kerstin Ljungqvist: *Nyttans växter* Calluna
förlag, fjärde upplagan 2010

Lisbeth Almark: *Örtapotek för husbehov*
2009

Det Bästa: *Örtmedicin och växtmagi*, andra
upplagan 2001

Lesley Bremness: *Vår örtabok* Prisma,
tredje upplagan 2000

Steinar Dragland & Bertalan Galambosi:
Produksjon og første-foredling av Medi-
cinplanter Forskningsparken i Åsa AS
1996

Anemette Olesen: *Gamle lægeurter* Hoved-
land 2010

Pater Kilian: *Lilla klosterapoteket* LevNu
W&W 2005

Marie och Björn Hansson: *Perenner* Pris-
ma 2008